

Анна Хаєцька

Київ

## Інтерпретація античних сюжетів у поезії Галі Мазуренко



У статті «Інтерпретація античних сюжетів у поезії Галі Мазуренко» розглядаються впливи античної літератури на світогляд поетеси та рецепція неокласичних тенденцій у творчості Галі Мазуренко в контексті Празької школи.

*Ключові слова:* мотив, образ, сюжет.

Галя Мазуренко прожила майже столітнє життя (1901—2000 р.). Її біографія відрізняється від життя інших майстрів слова України. Впадає в око багато контррастів. Надзвичайною є «географія» її життєвого шляху, де значну роль відіграють столиці різних держав, проте серед них немає столиці її Батьківщини. Вона, як і О. Теліга і В. Державин, народилась у Петербурзі. Прага і Лондон були містами двох різних періодів її творчості. На її шляху ще були Катеринослав, Кам'янець-Подільський, Женева, Лозанна, Варшава, Берлін. Перша світова війна і українська революція, в якій Галя Мазуренко брала участь, закінчилась еміграцією до Чехословаччини. А Друга світова війна і родинні обставини змусили поетесу переїхати до Англії. За кордоном Мазуренко випускає одинадцять поетичних збірок. Чотири з них вийшли у Празі: «Акварелі» (1926), «Стежка», «Вогні» (обидві 1939), «Снігоцвіти» (1941). Решта — в Лондоні: «Пороги» (1960), «Ключі» (1969), «Зелена ящірка», «Скит поетів» (обидві 1971), «Три місяці в літері життя» (1973), «Не той козак, що поборов, а той козак, що “вивернеться”...» (1974), «Північ на вулиці» (1980). Повернення в Україну величезної за обсягом і ще не вивченої спадщини Галі Мазуренко вимагає детального розгляду поетичної системи поетеси. Розмаїття тем, мотивів, образів у її творчості надзвичайно широке, але все ж домінує філософська, релігійна тематика, та класичні мотиви з уведенням багатьох античних героїв та своєрідною інтерпретацією давньогрецької та східної поезії (вірші «Психея», «Смерть Долона», «Менджун і Лейла», Христос», «Мати Божа», «Медитація», «Істина», та багато інших).

Слід згадати, що виїхавши в 20-х роках до Чехословаччини Галя Мазуренко потрапляє в епіцентр українського культурного еміграційного життя — Прагу. Вона опинилася у гроні блискучих талантів, що гуртувалися навколо часопису «Вістник» — це Євген Маланюк, Наталя Ліви-

цька-Холодна, Олена Теліга, Олег Ольжич, Олекса Стефанович, Леонід Мосендз, Оксана Лятуринська та інші. В цей період Галя Мазуренко отримала титул доктора філософії в Українському вільному університеті і стала лектором на кафедрі професора Дмитра Антоновича, також закінчила Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Празі, де з 1930—1931 викладала західноєвропейську літературу. Отже, зважаючи на її глибоку освіченість, погляди авангардних німецьких філософів не могли залишитись поза її увагою і вона по-своєму інтерпретує їх філософію у своїй поезії.

Символізм Г. Мазуренко в її ранній поезії тісно переплітався з впливами неокласиків. В українських неокласиків на першу позицію виходить вимога створення бездоганної, досконалої мистецької форми. Їх ідеалом був мудрець-філософ, котрий не втручається у життя, а споглядає його і осмислює, прагнучи до усамітнення. Дослідники відзначають, що ця позиція імпонувала лише одному «пражанину» О. Стефановичу — філософу і поету, котрий ревно оберігав свою незалежність. Втім, тут варто поставити й ім'я Галі Мазуренко, хоча слід додати, що неокласичні тенденції спостерігалися у змісті поезій, що ж до форми, то вона часто була досить довільною. Для поетеси важливим було зафіксувати момент, свої відчуття в певну хвилину, власні вірші були для неї своєрідним ліричним щоденником.

Неокласичні тенденції в поезії Г. Мазуренко — це підсвідоме прагнення стабільності й спокою, рівноваги й гармонії, особливо в буремний, революційний час, коли заперечувалися всі попередні здобутки. Подібні тенденції, згідно з класифікацією Ф. Ніцше, втілюються в аполлонівському типі творчості на відміну від діонісійської художньої свідомості, більш характерної для революційної доби.

Звернення поетеси до вічних гуманістичних цінностей є ще одним із характерних рис поезії неокласиків, які, шукаючи нових шляхів у хаотичному контексті революційної деструктивності, інтуїтивно відчували, що треба спиратися

Хаєцька Анна Олександрівна — аспірантка Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

на вічне, непорушне, не торкане ніякими ідеологіями і владами. На думку Раїси Мовчан, неокласицизм є традиційним для української культури, оскільки потяг до попередніх джерел світової культури є особливо характерним для народів, які стають на шлях національного самовизначення. Тому в контексті надзвичайно складного процесу самоусвідомлення українських митців 1920-х років проблема «стосунку» модернізму з попередньою класичною спадщиною, посідає чи не найважливіше місце<sup>1</sup> [3,19]. В цьому ключі Г. Мазуренко репрезентує свій індивідуальний, дещо відмінний від революційних «пражан», тип митця, в якому поєднуються «модерні» тенденції з потягом до неокласицизму. Утім, як ми відмічали, розмаїття індивідуальних стилів, відсутність так званих «чистих» стилів, було характерною відзнакою модерністів 1920-х рр. В цьому вся багатогранність модернізму.

Неокласичні тенденції найбільш проявляються в ще одному мотиві творчості Г. Мазуренко — у зверненні до античних сюжетів, які поетеса своєрідно інтерпретує. Адже неокласики усвідомлювали важливість ролі і місця античних традицій як культурних орієнтирів на шляхах розвитку національної літератури в складних умовах 20-х років.

Антична культура для неокласиків — джерело творчості, мірило художніх цінностей, під її впливом формуються їх естетичні орієнтири. Вони активно використовували античну міфологію та історію, формуючи власні естетичні погляди. Ця апеляція до творчості, естетики — провідна риса поезій Г. Мазуренко з античними сюжетами.

Загалом, звернення Галі Мазуренко до античних сюжетів, що було в цілому характерне для «пражан», є власне проявом впливів неокласиків, для яких античність мала зв'язок із національним, оскільки виступала найдавнішим джерелом європейської культури, в тому числі й української. Утім, поети празької школи, своєрідні спадкоємці неокласиків, так само тяжіли до античної теми, будуючи на ній свою філософію, естетику, концепцію творчості. Принципи неокласиків виливалися в ліричні присвяти багатьом майстрам слова, творчість яких для поетеси була школою, та послідовне апелювання до класичної тематики з сюжетами Трістана, Ізольди, Орфея, Евридики, Сафо, Дон Кіхота, Беатриче тощо [6,223].

Прикметно, що перша збірка Галі Мазуренко розпочинається віршем «Заспів», у якому поетеса звертається до грецького бога Аполлона:

Аполлоне!  
Білозору! Я хтіла одного —  
У сні я любила

Вашу статую, божеськи гарну.  
Притулитись у Вашому храмі  
Своїм взором у бога живого  
До колони. І серце боліло,  
Перекинути —  
Переповнене Вами.  
Марно.

[1, 41]

На перший погляд, цей вірш є традиційним прикладом любовної лірики. Елементи античної міфології досить широко використовувались в поезії ХХ ст. Отже, можна зробити висновок, що це замилювання і захоплення Аполлоном, як ідеалом, уособленням чоловічої краси, богом-чоловіком, про якого мріє лірична героїня. Але на нашу думку, слід інтерпретувати цю поезію під іншим кутом зору, а саме, на підставі впливу на естетичні погляди Галі Мазуренко ідей Ф. Ніцше. Слід згадати, що погляди видатного філософа мали досить великий вплив на свідомість тогочасного письменства, зокрема знайшли відгук і серцях поетів Празької школи. Так, О.Р. Омельчук у своїй дисертації «Національна ідентичність літератури у трактуванні Є. Маланюка» зазначає, що: «Основу Маланюкових поглядів на мистецтво слід виводити від концепції Ф.Ніцше, висловленої в праці «Народження трагедії з духу музики»... Проблема взаємовідношення емоційного та раціонального, діонісійського та аполлонівського неодноразово виникала в Маланюкових статях. У праці «Франко незнаний» 1956 р. він підтримує ніцшеанський поділ: «Головними чинниками мистецької (та й всякої) творчості є емоція та інтелект, чуття і думка, серце і розум. Ці головні чинники віддавна усимволізовано іменами античних богів Діоніса і Аполлона» [5,73].

Отже, сон, за Ніцше є засобом подолання просторово-часових меж, він відкриває незвичайні для літературної героїні можливості — перетворити в життя сокровенні думки та наміри. Галя Мазуренко у своєму «сні» намагається сотворити діонісійський акт пересотворення стриманого і раціонального Аполлона в живу істоту. Таким чином поетеса, йдучи за концепцією Ніцше, говорить в одному вірші про поєднання двох творчих начал — мистецтва скульптури і малярства та поезії. Ці два творчих начала поєднувала у своїй особі і сама Галя Мазуренко і не лише у світоглядному розумінні, а й у реальному житті: крім видавничої діяльності, захоплення поезією, вона відвідувала Студію пластичного мистецтва, яку її організатори називали Українською академією мистецтва. Тут вона навчалася й живопису, і скульптури, і графіки. Напевне тому її збірка і має назву «Акварелі», поєднуючи в собі любов поетеси до музики, поезії та малярства. Наповнені

<sup>1</sup> Мовчан Р. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі. — К.: Видавничий дім «Стилос», 2008. — С. 19, 44 (544 с.).

діонісійським прагненням кохання, пристрасті, молодості, романтики, її вірші відображають безпосередність ліричного переживання, настрої або роздуми, викликані враженнями, чи від картини природи, чи від літературного твору, чи від прекрасної роботи художника.

З кожною новою збіркою («...Стежка» 1939 р., «Вогні» 1939 р.) Галя Мазуренко все частіше використовує образи античних героїв та розробляє світові класичні сюжети, це («Сапфо», «Орфей та Евридика», «Психея»), як і інші «пражани» («Сатир і німфа», «Аполлон і Дафна» О. Стефановича, «Крик Ксенофонових фаланг» Є. Маланюка.) У збірці «Снігоцвіти» Г. Мазуренко впевнено використовує європейські (передусім античні) сюжети, які присутні і в попередній збірці «Вогні». Проте, у Снігоцвітах» поетеса, звертаючись до відомих героїв, персонажів зарубіжної літератури, вносить щось своє, особисте. Вона не повторює твори античних авторів, а використовує у свій спосіб античні сюжети та мотиви, що приводить до збагачення методичних засад творчості, до чого власне й закликав Зеров [4, 45]. Тому маємо не лише нову художню версію, а й нове бачення героїв. Досить часто поетеса у відомі сюжети вплітає й особисту долю. Так, розповідаючи про відому куртизанку часів Олександра Македонського, Таїс Афіїнську, авторка вносить автобіографічні нотки: Суворі келії не тільки у черниць, // Не тільки по церквах святі лампади. // Розбивсь твій сон. Безглуздо так розбивсь. // Смієсь над собою, чи твори свій храм, // чи проклинай безсилу творчість... [1, 13].

Ще одна поезія зі збірки «Снігоцвіти» — «Психея» містить античний сюжет з грецької міфології, який у своїх «Метаморфозах» удосконалював римський письменник Апулей. Не випадково до цього сюжету вдавалися не лише античні автори, але й скульптори, художники, поети. Поетеса оригінально творить композицію вірша, поділивши змістовно його на дві частини: перша — це традиційна розповідь, у якій Галя Мазуренко у своїй поетичній манері (досить лаконічно) переказує міфічний сюжет. Друга ж частина — це фантазування на тему скульптурної композиції, яку поетеса, напевне, побачила в одному з музеїв Праги. Крім того, саме звернення до образу Психеї — символу душі, має значно глибший сенс, який розглянемо пізніше.

У той же час між інтерпретацією античних сюжетів неокласиками та Г. Мазуренко наявні суттєві відмінності, які, власне, й становлять індивідуальний стиль поетеси. Г. Мазуренко перш за все приваблюють жіночі постаті античності, яких вона бачить не лише як статичний ідеал краси (що було характерно для неокласиків), а наділяє їх активністю та дієвістю. У цьому поетеса ближча до античних образів поезії Лесі Українки. Так, у зверненні Г. Мазуренко до образу Касандри відчутний

вплив Лесі Українки. Гелена у неокласиків — це зразок довершеної краси, її вчинки не засуджуються, оскільки для них довершена краса є самодостатньою. Леся Українка й Г. Мазуренко подають протилежну точку зору на цей образ. Їх Гелена — зрадлива красуня, причина загибелі Трої, протиставлена Кассандрі як уособлення духовних цінностей світу. Касандра у Мазуренко символізує аполонівську творчість якій протиставляється Гелена — образ земний, пристрастний, емоційний (діонісійське начало). В цілому античні образи Г. Мазуренко близькі до образів Лесі Українки та представниць російського срібного віку А. Ахматової, М. Цветаєвої. В цьому проявляються впливи неоромантичної концепції й гендерного питання, що були популярними в цей час.

Сучасність навювала поетам асоціації з античними мотивами, ситуаціями, виливаючись у образи знакових міфологічних персонажів: скажімо, Тіфія з «Аргонавтів» М. Зерова, вічного мандрівника з поезії Юрія Клена «Шляхами Одісея», Андромахи з поезії Є. Маланюка «Ще сяє день. Ще високо блакить». Художнє освоєння античного світу здійснювалося різними шляхами: через інтерпретацію міфічних сюжетів і образів, рецепцію давньогрецьких і давньоримських творів, завдяки уявній розмові з античними авторами, введенням у твори імен видатних історичних осіб, митців, атрибутів культури і побуту, давніх географічних назв. Нерідко це осмислення зводилося до аналогій, паралелей, мало ремінісцентний чи аллюзійний характер.

Не зважаючи на спільність античних мотивів, сам образ античності відмінний в «пражан» та Г. Мазуренко. Саме римська, а не грецька античність є найбільш привабливою для пражан, оскільки вона підкреслювала могутність держави. Цікаво, що погляди пражан близькі поглядам акмеїстів, з їх орієнтацією на Силу в усіх її природних і цивілізаційних проявах, цю незмінну складову ідеалу, який було покладено в основу естетики і Ренесансу, і Класицизму, і, значною мірою, реалізму XIX століття [2, 7]. У цьому контексті Г. Мазуренко ближче позиція А. Ахматової, яка не поділяла захоплення Римською імперією акмеїстів, вбачаючи в державі торжество матеріальної культури над духовною. Войовничості Риму Г. Мазуренко протиставляє культуру Греції — уособлення мистецтва. Їй були чужі політичні амбіції, її завжди більше цікавила душа людини у всьому багатстві різнобарвного прояву почуттів. В цьому проявляється невідповідність поезії Г. Мазуренко з неокласичною концепцією, яка апелювала до римської античності. Джерело цінностей для Г. Мазуренко в грецькій античності, в чому проявляється її близькість до неоромантиків.

Утім, якщо античність з її статикою була для «неокласиків» зразком гармонійної і досконалої епохи, то «пражани» виявляли більший пієтет до Київської Русі, до спалахів національно-визвольної боротьби, тобто до тих періодів, коли формувалася і виборювалася українська державність. Проте, звернення до національної традиції, спадщини українського народу, характерне для «пражан» також йшло в контексті позицій неокласицизму.

Історизм пражан, оживлення історичних сторінок української історії — це перш за все засіб переборення інерції дезінтегрованої української душі. В княжій державотворчій та гетьманській добі поети-пражани шукали мужній, лицарський первень, шукали опертя. У Галі Мазуренко це звернення до яскравої козацької доби («Кошовий Сірко») [1, 66], адже вона народилася на Запоріжжі і з дитинства чула багато легенд від рідних і від історика Д.Яворницького. Про цю добу, зокрема, яскраві поетичні рядки створили О. Стефанович («Дорошенко», «Богдана стрічають»), Є. Маланюк («До портрета Г. Мазепи», «Сонети про Орлика»), Ю. Дараган («Мазепа», «Співає юний січовик»). Загалом, звернення до історії України було своєрідним пошуком коріння, що особливо гостро відчувалося на чужині. Тому пражани звертаються до історичних сюжетів та образів найчастіше Київської доби та Козаччини.

З княжого періоду, Галя Мазуренко зацікавила доля дочки князя Ярослава Мудрого, яка стала королевою Франції. Поетеса створює невелику поему «Ганна Ярославна». До цієї теми поетеса підходить суто «по-жіночому»: її передусім зацікавило особисте життя героїні. Будучи на чужині, вона сумує за Україною, а повернення на Батьківщину не звільняє її від самотності, а, навпаки, додає ще більше трагізму до її життя:...потім в Києві, чужа межи своїми, не радісно, болючо, скоєно буде... Сама. Знеславлена, мовчазна й горда. [1, 88—91]. Доля Ганни Ярославни близька поетесі, тому що дуже схожа на її власну. Адже Галя Мазуренко в цей час вкотре переживала свою особисту драму, яка перепліталася з постійною надією повернутися на Батьківщину.

Загалом, історіософський аспект у поезіях пражан має загально цивілізаційний вимір: епізоди української історії накладаються на події і факти

світової історії, знаходячи паралелі у світі Біблії, античності, середньовіччя. Таким чином, пражани намагалися відродити в суспільній свідомості пам'ять про присутність українців у поступі людства, подолати притаманне українцям почуття «малоросійства».

Слід наголосити на значній ролі в цій «європеїзації», використанні в літературі європейських тем та образів, Г. Мазуренко. О. Грицай у своїй рецензії вітає її звернення до легендарних та історичних сюжетів з сфер різних культур та епох, відзначаючи, що це є творчий почин: «...бо є воно вже час, щоб чужі сюжети загальнолюдського характеру і значення... були репрезентовані в письменстві України, особливо під теперішню пору та у продовження тієї праці з цього погляду, що її робили в нас Куліш, Франко, Леся Українка, В. Самійленко, П. Грабовський та інші» [3, 732].

Таким чином, неокласицизм, з їх естетичним аналізом літературних явищ та тлумаченням художнього твору в широкому культурологічному контексті, з їх зверненням до античних традицій, в яких вони шукали культурні орієнтири на шляхах розвитку національної літератури, з їх апеляція до гуманістичних цінностей, гармонії та рівноваги в буремні роки ХХ ст. були близькі Г. Мазуренко. Проте й у цій сфері поетеса проявила свій індивідуальний стиль, своє бачення античних сюжетів. Маскулінній поезії, зорієнтованій на створенні та оспівуванні могутньої держави вона передусім протиставляє жіночий голос поезії, з пріоритетом вічних цінностей та зверненням до індивідуального людського досвіду, конкретики психічних колізій і переживань людини.

## Література

1. Мазуренко Галя. Вибране. — Київ: Видавництво О. Теліги, 2002.
2. Вишневецька О. А. Рецепція античності у творчості неокласиків, акмеїстів і скамандритів. Автореф. канд. філол. наук. — Тернопіль, 2001.
3. Грицай О. Галя Мазуренко. Проблем. — Прага, 1941. — Ч. 12.
4. Мовчан Р. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі. — К.: Видавничий дім «Стилос», 2008.
5. Омельчук О. Р. Національна ідентичність літератури у трактуванні Є. Маланюка. Дис. канд. філол. наук. — К., 2002.
6. Салига Т. Моє «я» як уява світу // Високе світло. — Л., 1994.

Article «Interpretation of antique plots in Galya Mazurenko poetry» has disclosed an influences of antique literature on writer's ideology and reception of neoclassical tendencies in Galya Mazurenko's works in the context of the Prague School.

*Key words:* ain, image, plot.